DOI: [10.32702/2307-2105-2021.1.93](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.1.93)

УДК 334.024

*Р. М. Циган,
старший викладач кафедри обліку і фінансів,
Національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID ID: 0000-0001-5955-812X
Д. Є. Солодков,
студент, Національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID ID: 0000-0001-5249-0820*

НЕГАТИВНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ КРИЗИ, СПРИЧИНЕНОЮ ПАНДЕМІЄЮ COVID-19, НА МАЛИЙ І СЕРЕДНІЙ БІЗНЕС

*R. Tsyhan
Senior Lecturer of the Department of Accounting and Finance,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
D. Solodkov
Student, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University*

NEGATIVE FACTORS OF THE IMPACT OF THE CRISIS, INDUCED BY THE COVID-19 PANDEMIC, ON SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES

Метою статті є визначення основних чинників негативного впливу на малий та середній бізнес безпосередньо пандемією COVID-19 та, особливо, заходів р її стримування. Було використано метод дедукції: спочатку були розглянуті процеси на макрорівні (економіки в цілому), потім на рівні екосистеми бізнесу та зокрема, на процесах у самому бізнесі. Було визначено, що ключовим фактором банкрутств МСБ в різних країнах є порушення функціонування міжнародного ланцюгу постачань – зокрема було виявлено послідовність факторів, що призводять до його ураження та подальшого шоку пропозиції товарів та послуг. Також було досліджено як саме обмежувальні заходи руйнують життєздатність екосистеми бізнесу, що в свою чергу призводить до суттєвих втрат для більшості підприємств та значної кількості банкрутств. Окрім досліджень окремих вчених, були розглянуті звіти міжнародних організацій, зокрема, Opinion Research, Міжнародного торгового центру та Організації економічного співробітництва і розвитку, на основі яких був проведений аналіз щодо динаміки розвитку кризи. Окремо була визначена послідовність та взаємозв'язки між факторами, що призводять до виходу бізнесу з ринку безпосередньо з перспективи підприємства. Серед ряду існуючих наукових поглядів на проблему банкрутств МСБ, були синтезовані ті, що на думку авторів найбільше описують ті негативні зміни, що були спровоковані пандемією COVID-19: детерміністичний погляд (фактори зовнішнього середовища), волюнтаристська теорія (залежно від спеціалізації фірми), інтегрований погляд. В результаті аналізу було визначено, що саме невідповідність внутрішньої організації фірми і її екосистеми є суттєвим фактором банкрутства фірми. У подальших дослідженнях планується розробка стратегії для

функціонування МСБ різних секторів в умовах невизначеності як з перспективи обмежувальних заходів для стримування даної пандемії, так і з перспективи багатьох інших глобальних екзогенних криз.

The purpose of the research was to identify the key factors of negative impact on small and medium-sized businesses directly from the COVID-19 pandemic and, in particular, measures to contain it. The deduction method was used: first, the processes at the macro level (the economy as a whole) were considered, then at the level of the business ecosystem and at the level of processes in the business itself. It was determined that a key factor in the bankruptcy of the SMEs in different countries is the disruption of the functioning of the international supply chain - in particular, a sequence of factors lead to its defeat and a further shock to the supply of goods and services was identified. It was also investigated how exactly restrictive measures destroy the viability of the business ecosystem, which in turn leads to significant losses for most enterprises and a significant number of bankruptcies. Besides the studies handled by individual scientists or groups of, the reports of international organizations, in particular, Opinion Research, the International Trade Center and the Organization for Economic Cooperation and Development, were considered, on the basis of which the analysis on the dynamics of the development of the crisis was made. Separately, the sequence and relationships between the factors that lead to the exit of a business from the market directly from the perspective of the enterprise were determined. Among existing scientific perspectives on the problem of bankruptcy of the SMEs, the authors chose and synthesized the ones considered as the most profound in terms of describing the negative changes that were provoked by the COVID-19 pandemic: a deterministic approach (environmental factors), voluntaristic theory (depending on firm specialization), an integrated view. As a result of the analysis, it was determined that it is the discrepancy between the internal organization of the firm and its ecosystem. It is considered as a significant factor in the bankruptcy of the enterprise. In further studies it is planned to develop a strategy for the functioning of the SMEs of different sectors in conditions of uncertainty, both from the perspective of restrictive measures to contain the pandemic, and from the perspective of other global exogenous crises.

Ключові слова: пандемія COVID-19; обмежувальні заходи; малий та середній бізнес; екосистема бізнесу; фактори ураження бізнесу; міжнародні ланцюги постачань.

Key words: COVID-19 pandemic; containing measures; small and medium-sized business; business ecosystem; factors of business defeat; international supply chains.

Постановка проблеми. Заходи по стримуванню пандемії, вжиті державами, вірогідно, дозволили виграти час для медицини, щоб дослідити вірус і визначити ефективні методи лікування і, на думку авторів, це в більшій мірі виправдовує економічні втрати від безпосередньо цих заходів. На даний момент шукається спосіб збалансування заходів зі стримування розповсюдження вірусу і оптимізації економічних втрат. Тим не менш, за попередніми оцінками OECD, світова економіка втратить приблизно 4,2% сукупного ВВП [1] до кінця року в результаті одночасного шоку попиту і пропозиції. Серед суб'єктів економіки, однією з найбільш постраждалих категорій суб'єктів є мікро, малий і середній бізнес, суттєва частка якого функціонує у збиток, а в деяких секторах економіки, особливо в країнах, в яких бізнес не отримав підтримки від держави, значна частка підприємств збанкрутувала. В свою чергу, це спричинило різке зростання безробіття – в деяких країнах вище рівня під час фінансової кризи 2008-2009 рр. Суттєвість впливу малого і середнього бізнесу на економіку й висока ступінь його ураження обумовлюють актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Окремі економісти та дослідницькі організації почали спостерігати за особливостями прямого впливу пандемії та, особливо, заходів по її стримуванню на процеси в економіці з першого локдауну – в Китаї. Серед іноземних вчених проблему впливу пандемії COVID-19, зокрема, на малий та середній бізнес дослідили Річард Болдвін та Беатрис Ведер [5], Джозеф Аманква-Амоа, Захір Хан, Джеффри Вуд [3], Міжнародний торговий центр в своєму регулярному виданні «Перспектива на конкурентоздатність МСБ» [4]. В українській економічній науці на даний момент відсутній комплексний погляд на проблему.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є проведення дослідження, як пандемія прямо й опосередковано впливає на малий і середній бізнес. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання:

- визначити послідовність ураження міжнародного ланцюгу постачань й екосистеми бізнесу;
- визначити процеси, що ведуть до виходу бізнесу з ринку безпосередньо на рівні бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Малим підприємством є підприємство з балансовою вартістю активів від 350 тис. до 4 млн. євро та кількістю працівників від 10 до 50, а середнє підприємство – від 4 до 20 млн. євро річного обороту та від 50 до 250 працівників [2].

1) Для виконання першого завдання необхідно побудувати загальну макро-модель кризи, спричиненої пандемією (рис. 1), що також ілюструє сукупність макро-факторів, що прямо або опосередковано впливають на МСБ.

Рис. 1. Причинно-наслідковий зв'язок впливу пандемії на макрорівні
[авторська розробка]

За даними Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (2020), пандемія COVID-19 розглядається як одна з найбільших сучасних криз в галузі охорони здоров'я та економіки, що характеризується різким зниженням споживання та впевненості споживачів. Пандемія COVID-19 була визнана великим екзогенним шоком, який змінив бізнес-екосистему, що вплинуло на конкурентоспроможність як малих-і-середніх, так і для великих фірм. У багатьох країнах це призвело до суттєвого зниження попиту та порушення ланцюгів постачання багатьох товарів. Як реакція на кризу уряди по всьому світу обмежили зовнішнє та внутрішнє пересування, запровадили заходи соціального дистанціювання та видали директиви та рекомендації для бізнесу стосовно його функціонування в даних умовах [3, 7].

Згідно з даними Opinium Research (2020), близько 7% відсотків МСБ у Великобританії збанкрутували через пандемію COVID-19, а суттєва частка МСБ балансують на межі закриття. Значна частина фірм вжила заходи, що знижують навантаження на витрати – такі як віддалена робота, скорочення робочого часу, відпустки, відмова від утримання офісів та навіть скорочення штату працівників. Пандемія створила особливо важкі умови в окремих секторах, що призвело до їх швидкого занепаду [3].

Окрім макро-факторів, також була визначена послідовність факторів, що безпосередньо створили перепони в міжнародних ланцюгах постачань, що в свою чергу стало основною причиною шоку пропозиції промислової продукції (рис. 2).

Рис. 2. Послідовність уражень міжнародного ланцюгу постачань [4, с. – 28]

Окремим питанням є вплив заходів найбільших економік світу на міжнародні ланцюги постачань. Китай, Європейський Союз та США є не лише найбільшими світовими експортерами, вони також є ключовими гравцями у глобальних ланцюгах постачань, що робить їх основними імпортерами сировини, деталей та комплектуючих. Як наслідок, окрім внутрішнього впливу, заходи в даних країнах впливають на бізнес в країнах-партнерах та навіть в країнах, які не мають прямих торгових відносин з Китаєм, ЄС чи США. Складність глобальних ланцюгів постачань означає, що блокування їх в одній економіці може мати спровокувати ефект доміно по всьому світу [4].

Наступним аспектом дослідження є визначення впливу кризи на екосистему бізнесу (рис. 3).

Діаграма нижче є модифікованою версією кругової діаграми грошових потоків. У спрощеній формі її можна описати наступним чином: домогосподарства володіють капіталом та робочою силою, що продаються підприємствам, які, в свою чергу, використовують дані ресурси для виробництва товарів та надання послуг, що потім споживаються домогосподарствами за гроші, отримані від бізнесу. Таким чином завершується ланцюг і підтримуються зростання економіки. Порушення потоку в точці будь-якої взаємодії спричиняє загальний занепад.

Рис. 3. Послідовність точкових уражень екосистеми бізнесу
[авторська розробка на основі джерела 5]

Відображено точкові порушення у взаємодіях грошового потоку. Починаючи з крайнього лівого кута та рухаючись за годинниковою стрілкою, бачимо, що домогосподарства, які не отримують зарплату, зазнають фінансових труднощів і тим самим вимушені зменшувати споживання. По-друге, шок внутрішнього попиту вразив імпортерів країн, а отже, і потік грошей за кордон. Хоча це не зменшує внутрішній попит безпосередньо, але це зменшує іноземні доходи і, отже, їх витрати на національний експорт. Зменшення попиту та / або прямий шок пропозиції можуть призвести до порушення міжнародних та внутрішніх ланцюгів постачання. І те, і інше призводить до подальшого скорочення виробництва – особливо у промислових секторах [5].

Ще більш негативний ефект справляє поведінка споживачів, яку можна охарактеризувати, як очікування – сектор промисловості в цьому аспекті особливо вразливий, оскільки придбання багатьох промислових товарів можна легко відкласти з боку звичайного споживача.

Наступним фактором шоку економіки є банкрутство бізнесу. Бізнес, який за останні роки навантажив борг, особливо вразливий до зменшення грошового потоку. Банкрутство однієї достатньо великої фірми може спровокувати ефект домені не тільки для компаній-контрагентів, але і для великої кількості підприємств у даному секторі або пов'язаних секторів. Коли кредитори та робітники не отримують дохід, вони витрачають і інвестують менше – тобто банкрутство однієї фірми може поставити інші фірми під загрозу. Такого роду ланцюгові реакції банкрутства спостерігались, наприклад, у будівельній галузі під час криз на ринках нерухомості.

Окрім цього, шок попиту посилюється через звільнення працівників, лікарняні листи, карантини або відпустки для догляду за хворими родичами та інші фактори, безпосередньо пов'язані з політикою стримування чи іншими медичними потребами. Масові звільнення, за деякими дослідженнями, мають найсильніший прямий вплив на рівень попиту [9].

2) Для виконання другого завдання було визначено основні фактори, що призводять до виходу бізнесу з ринку – їх структура, взаємозв'язки і послідовність були графічно відображені (рис. 4).

Рис. 4. Загальна модель процесів, що ведуть до банкрутства бізнесу
[авторська розробка на основі джерел 3, 5, 7]

Закриття бізнесу може бути наслідком невідповідності внутрішньої організації та ділового середовища фірми, тобто невідповідностей між внутрішніми та зовнішніми визначальними факторами діяльності. Внутрішня невідповідність виникає внаслідок невідповідності між ресурсами, структурою, практикою та стратегією фірми, тоді як зовнішня невідповідність відноситься до невідповідності між внутрішніми факторами фірми та національним, регіональним або глобальним середовищем. Основною вимогою для підтримки високої конкурентоздатності є уважність керівництва, оскільки ті фактори, які на даний момент вважаються несуттєвими, у разі виникнення таких неочікуваних кризових явищ, як пандемія COVID-19, можуть дуже різко стати ключовими загрозами та слабкими сторонами підприємства.

Це вимагає постійного та своєчасного оновлення ресурсів та можливостей, щоб уникнути непередбачуваного впливу змін екосистеми бізнесу, що в свою чергу, може постійно ставити під сумнів поточну стратегію та створити додаткові організаційні труднощі [3; 6, с. – 5].

З метою сформулювати загальну модель структури і послідовності ураження бізнесу були проаналізовані і синтезовані деякі існуючі наукові погляди (табл. 1).

Таблиця 1.
Наукові погляди на проблему банкрутства фірм [3, 8]

Наукові погляди	Ключові ідеї
Детерміністичний погляд (фактори зовнішнього середовища) включає такі теорії, як інституціональна (institution-based view) і промислової організації	<ul style="list-style-type: none"> Екзогенні події, такі, як технологічні прориви і дерегуляції з боку держави
Волонтаристська (залежно від спеціалізації фірми) включає такі теорії, як динамічних можливостей (dynamic capabilities), засновані на рутинній діяльності (routine-based) і організаційна екологія.	<ul style="list-style-type: none"> Багаті на ресурси фірми мають змогу протистояти впливу змін екосистеми. Володіння й використання додаткових ресурсів і можливостей може спровокувати вихід бізнесу з ринку через переоцінку релевантності цих ресурсів при прийнятті управлінських рішень
	<ul style="list-style-type: none"> Ресурси і можливості з неочевидною користю, які вимагають капіталовкладень для підтримки оптимального стану та недосконала організація операційної діяльності є джерелами проблем і невідповідностей при прийнятті рішень
	<ul style="list-style-type: none"> Вік і розмір фірм є визначальними факторами вірогідності закриття фірм
Інтегрований погляд	<ul style="list-style-type: none"> Невідповідність внутрішньої організації фірми і її екосистеми є суттєвим фактором банкрутства фірми

Детермінована перспектива (фактори навколишнього середовища) пов'язує банкрутство бізнесу з неконтрольованими або зовнішніми факторами, над якими менеджери фактично не мають контролю. В основі детермінованого погляду акцент ставиться на загальних та галузевих умовах, що можуть підвищити вірогідність банкрутства бізнесу. Попередні дослідження в цій галузі, як правило, констатували, що провал бізнесу є результатом процесу «природного відбору» та «виживання найсильніших». Однією із загальних ниток у цих дослідженнях є їх акцент на тому, що такі фактори, як лібералізація, зниження попиту споживачів та інтенсивна конкуренція можуть спровокувати процес занепаду бізнесу, що призводить до занепаду економіки в цілому. Ранні дослідження провалу бізнесу часто вивчали такі сильні зовнішні фактори, як технологічні зміни, спад, загальна мінливість навколишнього середовища, нові державні податки та дерегуляція як основні причини провалу бізнесу. Однак, подібна література зосереджена на постійних зовнішніх викликах, з якими, можливо, доведеться справлятися періодично будь-якому бізнесу, незалежно від середовища, в якому той функціонує [3; 6, с. – 9; 8].

Дослідження з перспективи волонтаризму свідчать про те, що сукупність компонентів у процесах на підприємстві, таких як управління, ресурси, можливості та навіть вік фірми, є ключовими факторами, що визначають вірогідність банкрутства бізнесу під час тривалих та гострих кризових явищ. Підкреслюючи вплив ресурсів та можливостей на визначення шансів організації на виживання, в даних дослідженнях намагалися зрівноважити акцент на зовнішніх факторах як основних причинах провалу бізнесу. Наприклад, гіпотеза «вразливість малого» (liability of smallness perspective) допускає, що рівень невдач у бізнесі знижується в міру розширення сфери діяльності фірми, наприклад, шляхом інтернаціоналізації: за перспективою волонтаризму, додаткові вигоди можуть бути отримані завдяки інтернаціоналізації, бо відбувається розподіл загального ризику [3].

Висновок. В результаті аналізу відповідних джерел було визначено, що, по-перше, найбільш суттєвим фактором, що призводить до втрат або навіть банкрутств МСБ є зриви міжнародних ланцюгів постачань та поведінка очікування з боку споживачів. По-друге, з теоретичної точки зору – існуючих наукових досліджень – вірогідними передумовами банкрутств є накопичені до кризи суттєві зобов'язання та невідповідність між факторами внутрішньої організації та екосистемою бізнесу, що може справляти помірний ефект у періоди економічного зростання, але стають критичними у періоди занепаду, особливо, якщо його тривалість є невизначеною та залежить від зовнішніх факторів, які також важко чітко визначити. У подальших дослідженнях передбачається розробити комплекс заходів, що дозволять упередити подальші хвилі банкрутств МСБ та стратегію первинного реагування МСБ в умовах глобальної невизначеності.

Література.

1. Офіційний веб-портал Організації економічного співробітництва і розвитку/Перетворюючи надію на реальність (Turning Hope Into Reality). Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/economic-outlook/december-2020/>
2. Веб-портал Інформаційно-аналітичної системи Zakon.Help [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.help/article/viznachennya-kategorii-pidpriemstv-mikro--mali>. – Визначення категорії підприємств (мікро-, малі, середні та великі).
3. Джозеф Аманква-Амоа (2020) COVID-19 і провал бізнесу: Парадокси досвіду, масштабу і сфери в розрізі теорії та практики (COVID-19 and business failures: The paradoxes of experience, scale, and scope for theory and practice). *European Management Journal*, URL: <https://doi.org/10.1016/j.emj.2020.09.002>
4. COVID-19: Великий локдаун і його вплив на малий бізнес (COVID-19: The Great Lockdown and its Impact on Small Business) : SME Competitiveness Outlook 2020, червень 2020 р. / International Trade Centre. – Женева : ITC, 2020. – 176 ст. URL: <https://www.intracen.org/publication/smeco2020/>
5. Річард Болдвін і Беатрис Ведер (2020) Пом'якшення економічної COVID-кризи: дій швидко та у що б то не стало (Mitigating the COVID Economic Crisis: Act Fast and Do Whatever It Takes). *CERP Press*, URL: https://www.researchgate.net/publication/342961959_Mitigating_the_COVID_Economic_Crisis_Act_Fast_and_Do_Whatever_It_Takes_A_VoxEUorg_Book
6. Бінлей Гун, Шуруй Чжан (2020) Акт збалансування: мінімізація економічних втрат в рамках контролю нової коронавірусної пневмонії (A balance act: minimizing economic loss while controlling novel coronavirus pneumonia). *Journal of Chinese Governance*, URL: <https://doi.org/10.1080/23812346.2020.1741940>
7. Тімо Фетцер, Лукас Хенсель. Погляди на коронавірус та економічна тривога (Coronavirus Perceptions and Economic Anxiety) / Тімо Фетцер // The MIT Press Journals. Економіка та статистика. 2020. С. 1-36. DOI: https://doi.org/10.1162/rest_a_00946
8. Танос Пападопулоса, Костянтинос Н. Балтасб. Використання цифрових технологій малими і середніми підприємствами під час COVID-19: наслідки в теорії і на практиці (The use of digital technologies by small and medium enterprises during COVID-19: Implications for theory and practice) / Танос Пападопулоса // International Journal of Information Management. 2020. №55. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2020.102192>
9. Ян, Чен-Ченг. Стратегія повернення до функціонування після пандемії COVID-19 на малих та середніх підприємствах (The Strategy for Return to Work After the COVID-19 Pandemic on Small and Medium-Sized Enterprises) / Ян, Чен-Ченг // Journal of Occupational and Environmental Medicine. 2020. №62. С. 471-472. DOI: 10.1097/JOM.0000000000001926

References.

1. The official website of the Organization of Economic Cooperation and Development (2020), “Turning Hope Into Reality”, available at: <http://www.oecd.org/economic-outlook/december-2020/> (Accessed 1 December 2020)
2. Website of the informative and analytical system Zakon.Help (2020), “Determination of the enterprise category (micro, small, medium and large)”, available at: <https://zakon.help/article/viznachennya-kategorii-pidpriemstv-mikro--mali> (Accessed 2 December 2020).
3. Amankwah-Amoah, J. (2020), “COVID-19 and business failures: The paradoxes of experience, scale, and scope for theory and practice”, *European Management Journal*, available at: <https://doi.org/10.1016/j.emj.2020.09.002> (Accessed 2 December 2020).
4. International Trade Centre (2020), “SME Competitiveness Outlook 2020: COVID-19: The Great Lockdown and its Impact on Small Business”, ITC, Geneva, available at: <https://www.intracen.org/publication/smeco2020/> (Accessed 2 December 2020).
5. Baldwin, R. Mauro, B. Mauro, D. Mariscal, J. and Lustig, N. (2020), “Mitigating the COVID Economic Crisis: Act Fast and Do Whatever It Takes”, available at: https://www.researchgate.net/publication/342961959_Mitigating_the_COVID_Economic_Crisis_Act_Fast_and_Do_Whatever_It_Takes_A_VoxEUorg_Book (Accessed 2 December 2020).
6. Binlei, G. Shurui, Z. Lingran, Y. and Kevin, Z. C. (2020), “A balance act: minimizing economic loss while controlling novel coronavirus pneumonia”, *Journal of Chinese Governance*, vol. 5:2, pp. 249-268, DOI: 10.1080/23812346.2020.1741940
7. Thiemo, F. Lukas, H. Johannes, H. and Christopher, R. (2020), “Coronavirus Perceptions and Economic Anxiety”, *The MIT Press Journals*, DOI: https://doi.org/10.1162/rest_a_00946
8. Thanos Papadopoulos, Konstantinos N. (2020), “Baltas and Maria Elisavet Balta”, *International Journal of Information Management*, vol. 55. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2020.102192>
9. Yang, C.-C. and Chuang, H.Yi. (2020), “The Strategy for Return to Work After the COVID-19 Pandemic on Small and Medium-Sized Enterprises”, *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, Vol. 62, Issue 8, pp. e471-e472. doi: 10.1097/JOM.0000000000001926